OSMANLI İSTANBULU
I

I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri
29 Mayıs – 1 Haziran 2013, İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

editörler

Prof. Dr. Feridun M. Emecen

Y. Doç. Dr. Emrah Safa Gürkan

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ

OSMANLI İSTANBULU

I. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu, Bildiriler

proje yönetimi
Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez

düzenleme kurulu
Prof. Dr. Feridun M. Emecen (Başkan), Y.Doç.Dr. Coşkun Yılmaz (Başkan Yardımcısı),
Y.Doç.Dr. Emrah Safa Gürkan (Akademik Sekreter),
Dr. Müjdat Uluçam, Y.Doç.Dr. Alphan Akgül, Y.Doç.Dr. Cem Keskin,
Y.Doç.Dr. Mehmet Ş. Yılmaz, Y.Doç.Dr. Özlem Çaykent

editörler
Prof. Dr. Feridun M. Emecen
Y.Doç.Dr. Emrah Safa Gürkan

yayın koordinasyonu
Mehmet Yılmaz

grafik tasarım
Ender Boztürk

kapak tasarımı
Ümit Ünal

basım tarihi
2014

29 Mayıs İstanbul Üniversitesi

İSTANBUL BÜYÜKŞEHİR BELEDİYESİ KÜLTÜR A.Ş.

Fitilin Ucunda Tersane-yi Âmire

Emrah Safa Gürkan
İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi

Akdeniz'in iki yakasında birbirlerine paralel bir şekilde bölgesel bir güç olarak ortaya çıkan Osmanlılar ve Habsburglar 16. yüzyıl boyunca sürecek esaslı bir emperyal rekabete girişecek ve peşlerinden dönemin diğer siyasi ve askeri aktörlerini de sürükleyerek bir cihan hakimiyeti kavgası vereceklerdi. Her ne kadar Türkçe tarih yazımında bu rekabetin Akdeniz ayağı gerek dil engelleri, gerekse kaynakların eksikliği nedeniyle ihmal edilmişse de Osmanlılar ve Habsburglar'ın kozlarını sadece Macaristan ovasında değil, aynı zamanda Akdeniz sularında da paylaştığı unutulmamalıdır.

Andrea Doria komutasındaki Habsburg donanmasının Osmanlı donanmasına üstün gelmesi ve 1532'de Koron'un düşmesi, Osmanlılar'ı 1534'te dönemin ünlü korsanı Barbaros Hayreddin'i İstanbul'a çağırıp Kapudan-ı Derya olarak atamaya zorlamıştır. Böylece ortaya çıkan İstanbul ve Mağrib korsanları arasındaki ittifak Osmanlılar'a Akdeniz'in batısında da faaliyet gösterme ve 1526, 1529 ve 1532 seferlerinde tam anlamıyla üstün gelemedikleri Habsburg İmparatorluğu'nu tam kalbinden vurma imkanı vermiştir. Osmanlı-Habsburg rekabetinde ikinci bir sahne açan bu ittifak hemen siyasi ve askeri sonuçlarını vermiştir. Korsanların Kuzey Afrika'daki siyasi gücünden ve deniz savaşlarındaki maharetinden yararlanan Osmanlılar, gerek Kuzey Af-

rika'daki Habsburg kalelerine (*presidio*) karşı yapılan seferler, gerekse Avrupa'daki Habsburg kıyılarını (Sicilya, Napoli, Korsika, Sardinya ve Aragon Krallıkları) hedef alan yağmalar vasıtasıyla rakibini savunmaya itmiştir. Kuzey Afrika'daki Osmanlı yayılmasının (1534, 1569 ve 1574'te Tunus, 1551'de Trablusgarb ve Tlemcen, 1555'te Becaye, 1556'da Gafsa, 1560'ta Cerbe'nin fethi ve Cezayir'den Fas'a yapılan sayısız sefer ve müdahale) yanısıra, 1543, 1544, 1550, 1552, 1553, 1555 ve 1558 yıllarında Osmanlı donanmasının Habsburg İmparatorluğu'nun dağınık topraklarının bağlantı noktası olan Tiren, Ligurya ve Balear denizlerinde tozu dumana katması Batı Akdeniz'deki Osmanlı varlığını perçinlemiştir. Gene gerek Osmanlı kaynakları, gerekse modern tarihyazımı tarafından ihmal edilmiş bir zafer olan Cerbe Muharebesi'nde (1560) Osmanlı donanması Habsburg donanmasını neredeyse tamamen yok etmeyi başarmıştır.

Osmanlı siyasi ve askeri tarihi savaşlar üzerinden yazılırken, muharebe dışındaki askeri faktörler sürekli göz ardı edilmektedir. Birbirine siyasi ve askeri üstünlük kurmaya çalışan imparatorluklar savaş meydanları dışında suikast, rüşvet, isyana teşvik ve sabotaj gibi gizli diplomasi yöntemlerinden de medet ummuşlardır. Bugüne kadar bu yöntemler Osmanlı askeri tarihinin konusu olamadıysa bunun nedeni bu faaliyetlere ışık tutan kaynakların azlığıdır. Bu makalenin amacı İspanya (Archivo General de Simancas, *ASV*) ve Venedik (Archivio di Stato di Venezia, *ASV*) arşivlerindeki belgeler üzerinden Osmanlı denizciliğinin merkezi kabul edilebilecek Tersane-yi Amire'yi hedef alan casusluk faaliyetlerini ortaya çıkarmak ve Habsburglar'ın Osmanlı donanmasını etkisiz hale getirmek için ne gibi planlar yaptığını gözler önüne sermektedir.

Habsburg Gizli Servisinin Hedefinde Osmanlı Savaş Makinesi

Sürekli iflasın eşiğindeki Habsburg İmparatorluğu için olası bir Osmanlı donanmasının ortaya koyacağı tehlike karşısında kıyı istihkamlarını kuvvetlendirmek ve denize donanma çıkartmak oldukça yıkıcı maliyetler anlamında gelmekteydi. Akdeniz'de seyrüsefer mevsiminin başlamasıyla beraber Osmanlı donanmasının ne yapacağını bilmek, askeri masrafları azaltmak isteyen Habsburg karar alıcıları,

özellikle de olası bir Osmanlı saldırısı karşısında ilk önlemleri almak zorunda olan Sicilya ve Napoli kral vekilleri (*virrey*) ve amiralleri için oldukça büyük bir önem taşımaktaydı.

Her ne kadar istihbarat ihtiyacı önceleri her sene İstanbul'a gönderilen gözlemci casuslarla çözülmeye çalışıldıysa da, Osmanlı donanmasının gelişini sağlıklı bir şekilde haber alamayan Habsburg donanmasının 1560 Cerbe Savaşı'nda uğradığı ağır yenilgi sürekli ve güvenilir haber ihtiyacının önemini göstermişti. Aynı savaşta esir düşen ve İstanbul'a yollanan çok sayıda subay ve askerin sayesinde oluşan güven ağı sayesinde Osmanlı askeri ve bürokratik yapısı içerisinde önemli bağlantıları olduğu iddiasında bulunan mühtedi ve Hristiyanlar'dan oluşan yerleşik bir istihbarat ağının kurulması mümkün olmuştu.[1] Merkezi devletlerin derin ceplerinin gözlerini kamaştırdığı bu casuslar birer devlet görevlisi olmaktan çok Akdeniz'in her iki yakasında iki ayrı medeniyetteki bağlantılarını kullanarak para koparmaya çalışan ve kişisel çıkarlarından başka pek de bir hesabı olmayan kişilerdi. İmparatorluklar ötesi (*trans-imperial*) geçmişlerinin sağladığı avantajla birden fazla hükümetten para alan bu aracılar (*go-between*) 1562 yılında Napoli ve Madrid ile temas kurmuş ve Habsburglar'a Osmanlı başkentindeki siyasi gelişmeleri, diplomatik pazarlıkları, Tersane-yi Amire'deki askeri hazırlıkları ve Osmanlı donanmasının sefer detaylarını sağlamayı vaat etmişlerdir.[2]

Bilgiyi adeta ticari bir meta olarak gören bu aracıların bilgi göndermenin dışında önerdikleri başka şeyler de vardı. Osmanlı savaş kapasitesini zayıflatmak için önde gelen Osmanlı ekabirini öldürmek veya rüşvetle satın alıp donanmayla taraf değiştirmesini sağlamaktan, Osmanlı tersanesini ya da donanmasını sabote etmeye kadar çeşitli komplolarla faaliyetlerini çeşitlendirmeye, merkezi devletlerin gözlerini boyamaya ve onlardan para sızdırmaya yeltendiklerinde, Habsburg

1 AGS, Papeles de Estado [bundan sonra *E*) 486, 20 Ağustos 1566 tarihli döküman; *E* 1052, fol. 89 (20 Ocak 1562); *E* 1056, fol. 83; *E* 1127, fol. 106; Emilio Sola, *Los que van y vienen: Información y fronteras en el Mediterráneo clasico del siglo XVI* (Alcalá de Henares: Universidad de Alcalá, 2005), 201-2.

2 Bkz. Emrah Safa Gürkan, *Espionage in the 16th century Mediterranean: Secret Diplomacy, Mediterranean go-betweens and the Ottoman-Habsburg Rivalry* (yayınlanmamış doktora tezi, Georgetown University, 2012), 5. Kısım.

otoriteleri bu uyanık fırsatçıların gerçekleştirilmesi imkansız projelerini şaşırtıcı bir iyimserlikle dinlemeyi seçtiler.

İstanbul'daki casuslar tarafından önerilen ilk proje, istihbarat ağının kurucusu olarak İstanbul, Madrid ve Napoli arasında mekik dokuyan Cenovalı Giovanni Maria Renzo tarafından ortaya konmuştur. İstihbarat ağının ortaya çıkışının hemen ardından, güven oluşturmak ve casusların projelerini ve teminatlarını II. Felipe ve adamları ile paylaşmak için Madrid'e gelen Renzo, Tersane'de ajanları bulunduğunu ve eğer gerekli finansman sağlanırsa bazı üst düzey Osmanlı subaylarının da yardımıyla Habsburglar için önemli sonuçlar doğurabilecek bazı gizli anlaşmalar yapabileceğini belirtmişti. Renzo'nun ajanları bir deniz savaşı esnasında Osmanlı kadırgalarının aniden taraf değiştirmesini sağlayıp savaşın seyrini bir anda değiştirebilir veya bir savaş veya kuşatma anında Osmanlı kadırgalarını sabote edebilirlerdi. Donanması 3 yıl önce tamamen yok edilmiş II. Felipe bir yanda tersanelerinde harıl harıl kadırga üretirken,[3] yanında İstanbul'daki casuslardan imzalı mektuplar[4] da getiren Renzo'nun bu uçuk projelerini göz ardı edememiş ve ödeme yapmayı kabul etmiştir.

Bu esnada Renzo'nun İstanbul'a dönüşünün gecikmesi sonucu İstanbul'da kalan casuslar kendi projeleriyle Habsburglar'ın kapısını çalmışlardır. İstanbul'da kalan ajanların lideri konumundaki Napolili Giovanni Agostino Gigli, eğer Renzo'nun önerdiği komplo (*conjura*) hayata geçirilecekse kendisine ödeme yapılması gerektiğini belirttikten sonra, 15 ajanın tersanede suya çıkarılmış şekilde bekleyen 30-40 kadırgayı gece karanlığında grejuva ile (*fuego artificial*) ateşe vermesinin mümkün olduğunu söyleyecektir; özellikle rüzgarın sert estiği bir zamanda yapılırsa, ateşin diğer kadırgalara sıçramasını mümkün kılacağından, operasyon daha da zararlı olacaktır. Uygulamaya koymak için gereken tek şey paradır ve II. Felipe'nin Napoli'deki defterdarına bu yönde emir vermesi istenmektedir. Bu paranın harcanması ile ilgili kafalarda doğabilecek soru işaretlerini önlemek için Gigli ve arkadaşları akıllıca bir taktik izle-

3 1565 Malta kuşatmasına Habsburglar'ın direkt bir cevap veremeyişi bize 5 sene sonra Habsburglar'ın hala Osmanlılar'la mücadele edebilecek bir donanma teçhiz edemediklerini göstermektedir.

4 AGS, *E* 486, *Gregorio de Breganta de Sturla*'dan Alba *Dükü'ne yazılan 28 Ekim 1562 tarihli mektup ve* Ambrosio Corvato tarafından yazılmış 8 Kasım 1562 tarihli mektup.

miş ve harcamaları kontrol etmesi için kendilerine bir müfettiş (*veedor*) gönderilmesinin uygun olacağını da belirtmişlerdir. Gilli'nin müfettiş için gerekli beratı Osmanlılar'dan almayı da (onu kardeşi gibi lanse etmeyi düşünmektedir) üstüne almasının nedeni Osmanlı sarayındaki bağlantılarını göstermek olduğu kadar, gerçekten böyle bir müfettişin merkezi hükümetle aralarındaki zayıf bağı kurumsallaştıracağını ve güçlendireceğini düşünmesi de olabilir. Eğer herhangi birini yollamak mümkün değilse, Cerbe Savaşı'nda Osmanlılar'a esir düşen *tercio* yüzbaşılarından birini kurtarmalığını ödeyip kölelikten kurtarmak ve daha sonra müfettiş olarak atamak da bir başka yöntem olarak sunulmuştur. Daha da ilginci şudur ki, Gigli, her ne kadar Katolik Kral'ın iyi bir hizmetkarı da olsa, Renzo'nun iyi bir müfettiş olamayacağını ve bu işler için daha güvenilir, temkinli ve bilgili birine gerek olduğunu söyleyerek bize bu girişimci aracıların arasındaki kişisel rekabetleri göstermiştir.[5] Satılacak bilgi ve önerilecek proje çokken, bunlar için para ödeyecek merkezi hükümet sayısının bir elin parmaklarını geçmediği bir dünyada para koparma sevdasındaki fırsatçılar arasında kıyasıya bir mücadele olmasından daha doğal ne olabilirdi ki?

1566 yılında Gigli'nin yanısıra, Ambrosio Corvato ve Milos Piskoposu'nun da ölmesi bu sabotaj planlarını suya düşürdü; zira Osmanlı gemileri arasında dağıtılacak olan sabotörler ile teması olan kimse kalmamıştı. Bu sırada Napoli'de bulunan ve İstanbul'a gelmek için defalarca arzıhal vermesine rağmen bu isteği kabul edilmeyen Renzo'ya da gün doğmuştu. Zira "komplocuların ve komplonun baş mucidi, kurucusu ve yöneticisi"[6] konumundaki Renzo sabotörleri tanıyan tek kişiydi. Cenovalı, kendisini İstanbul'a göndermesi için Napoli Kral Vekili'ni ikna etmekle kalmayacak, aynı zamanda İstanbul'daki ajanlara ödeme yapabilmek için Napoli hazinesinden kendisine isim mahalli boş ödeme çekleri (*polise in nome bianco*) verilmesini de sağlayacaktı. Girişimciliğini ve açgözlülüğünü her aşamada belli eden Renzo para kopartmak için ailesini kullanmaktan dahi çekinmemekteydi. Cenova'dan Napoli'ye getirmek zorunda kaldığı ailesi için 600 düka harcamak zorunda kaldığını ve bunun yarısını da ancak borç yoluyla edinebildiğini yazdıktan sonra hava değişikliği ve bu dönemde Napoli'yi vuran kıtlık yüzünden karısının hastalandığını eklemeden

5 AGS, *E* 1392, fol. 74 (16 Mart 1563).

6 "…*il primo inventor, fundator et essecutore della congiura et congiurati*".

ve otoritelerin başını ağrıtmadan edemeyecekti. Bu aşamada Gigli'nin stratejisini izleyerek Habsburglar'ın Sakız'da kurduğu istihbarat ağının lideri olan Niccolò Giustiani'yi eleştirdiğinde, Renzo bize bir kez daha Doğu Akdeniz'deki istihbarat ağlarındaki iç çekişmeleri görme fırsatı vermiş oldu. O sırada Habsburglar adına Osmanlı topraklarında fidye ile kurtardığı esirlerin parasını almak için Madrid'de bulunan Giustiniani'den oldukça rahatsız olmuş olmalı ki, Renzo bu rakibine ağır sözlerle yüklenmişti. Pek fazla bir işlevi olmayan Giustiniani "bizim arkadaşlarımıza" (*nostri consorti*) rahatsızlık vermenin yanı sıra aynı zamanda bir sürü gereksiz proje teklif etmekteydi.[7] Her ne kadar Giustiniani'nin projeleri konusunda detaylı bilgi sahibi olmasak da, 16. yüzyılda Akdeniz casusluğunun genel trendleri bunların Renzo ve arkadaşlarınınkinden daha gereksiz olduğunu düşünmemizi zorlaştırır.

Renzo önce 1566 yılında komplolarının detaylarını konuşmak için Madrid'e, ardından da 1567 yılının Nisan ayında İstanbul'a gidecektir. Oldukça tehlikeli bir yolculuğun sonunda Osmanlı başkentine vardığında diğer ajanlar ilk önce kendisini bir evde saklayıp sabotaj operasyonunu kendilerine bırakmasını tavsiye etmişlerse de, Renzo bunu kesin bir dille reddetmiştir. Aynı casuslar Renzo İstanbul'a varmadan önce de kendisini uyarmış ve Osmanlılar'ın kendisinin gelişinden haberdar olduklarını ve onu yakalamak için tetikte beklediklerini haber vererek Renzo'yu gelmekten vazgeçirmeye çalışmışlardır. Renzo ismini değiştirecek ve tali yollardan geçerek zorlu bir seyahatten sonra İstanbul'a gelecektir. Casuslar arasındaki rekabeti ifşa eden yukarıda sözünü ettiğimiz iki örnek göz önüne alındığında, İstanbul'daki casusların Renzo'yu ekarte etmeye çalıştıkları düşünülebilir; eğer durum böyleyse Renzo'nun cebindeki ödeme çeklerinden haberleri yok demektir. Renzo yanında II. Felipe'den bir berat (*patente*) ve II. Philip'in imzasını ve mührünü taşıyan 500 adet ödeme çeki (*cédulas*) getirmiştir. Ayrıca Napoli hazinesinden 5.000 dükalık bir harcama yapma hakkı vardır. Renzo, belgelerin *comite general* olarak tanıttığı, Tersane-yi Amire kethüdası olduğunu düşündüğümüz Santa Margarita'lı bir mühtedi olan Durmuş Reis ya da nam-ı diğer Marança'nın Osmanlı donanmasının tamamı ya da bir kısmı ile birlikte Habsburg tarafına geçmesini sağlamayı taahhüt etmiştir. Bunun için Durmuş Reis'e bir seferlik 5.000 düka ödenecek ve kayd-ı hayat şartıy-

7 AGS, *E* 1054, fols. 71 (29 Aralık 1564), 189 and 190 (ikisi de 7 Aralık 1565).

la aynı miktarda yıllık bir maaş bağlanacaktır. Ayrıca Renzo Osmanlı donanmasındaki 10-12 kadırga reisine Habsburg tarafına geçmeleri karşılığında bir kereliğe mahsus olmak üzere 500 ve kayd-ı hayat şartıyla yıllık maaş olmak üzere 500 düka önerebilecektir. Bunların arasından en önde gelen üç tanesi için ödenecek peşin para 500 düka yerine 1000 düka olarak öngörülmüştür. Tersane'nin ateşe verilmesi, olası bir deniz muharebesi esnasında Habsburg donanmasına yardım etmek, Osmanlı kadırgaları yelken açmış giderken üç köşeli yelkenlerin halatlarını kesmek ya da bu kadırgaları orta ambarından veya başka bir kısmından (*la camara del medio o por otra parte*) havaya uçurup batırmak gibi operasyonlarda yer alacaklara da 500 ekü önerilecektir. Aynı zamanda İstanbul'daki istihbarat ağının önde gelen isimlerinden Hadım Murad Ağa (nam-ı diğer Gregorio Bregante) ve Tersane-yi Amire vardiyanlarının başı (*guardia principal del Arsenal*) Cenevizli Mustafa (nâm-ı diğer Simon Massa) kayd-ı hayat şartıyla yıllık 1000 düka bir maaşa layık görülmüşlerdir. Osmanlı donanmasındaki bazı kadırgaların bir muharebe esnasında taraf değiştirmesi, Donanma-yı Hümayun ve Tersane-yi Amire'nin sabote edilmesi gibi hedefleri olan bu üçayaklı oldukça uçuk plan için Renzo uygun gördüğü ajanları 200, 250, 300, 400 ekülük maaşlara bağlama ve toplamda 30.000 dükalık harcama yapma yetkisini almayı da başarmıştır.[8]

Ne yazık ki Durmuş Reis yakalanmaktan korkmuş ve II. Felipe'nin mektubunu almayı dahi kabul etmemiştir. Her ne kadar ilerisi için kapıyı açık bıraksa da, Renzo'nun planının işe yaramayacağı az çok belli olmuştur. İstanbul'dan ayrılmadan önce Renzo parayı istihbarat ağındaki casuslara diğer dört *pensionarios*[9] (Aurelio Santa Croce, Adam de Franchis, Simon Massa ve Gregorio Bregante)[10] eşliğinde dağıtmış ve Ragusa üzerinden Fransız elçisi kılığına girerek Napoli'ye dönmüştür.[11]

8 AGS, *E* 486, "Relación que dixó juan maria renzo quando partió de Segovia para constantinopla" başlıklı 20 Ağustos 1566 tarihli döküman.

9 Bu ifade tam olarak maaşa bağlanmış şeklinde çevirilebilir. Burada belirtilen isimlerin dışındaki insanlara da maaş verildiği düşünülürse, bu ifadeden istihbarat ağının önde gelen isimlerinin kastedildiği farz edilebilir.

10 Bu dört *pensionario*'nun adını başka bir belgede bulabiliyoruz: *E* 1056, fol. 43 (20 Nisan 1567).

11 AGS, *E* 486, 8 Mayıs 1567 ve 25 Mart 1568 tarihli belgeler.

İstihbarat ağının otoritelere düzenli bir şekilde yolladıkları ve İstanbul'da olanı biteni haber ettikleri mektuplarda bu dört *pensionario*s dışında ancak bir iki ismin daha adının geçmesi, etkinliğinin zirvesinde 112 kişiden[12] oluşan bu geniş ağdaki bir sürü casusun aslında tamamen düzmece karakterler olup olmadığı sorusunu akla getirmektedir. Nihayetinde 1562'deki isimlerin birçoğu bir daha belgelerde gözükmemektedir. Acaba 6-7 kafadar bir araya gelip II. Felipe'yi dolandırmakta mıdır? Bu oldukça mümkündür, zira Renzo'nun hikayesinin pek mantıklı bir tarafı yoktur. Ragusa üzerinden Fransız elçisi kılığında dönmüş olması ne kadar akla yakındır? Yanında mahiyeti olmadan kimi inandırabilirdi ki? Fazladan bir diplomatın Osmanlı topraklarında otoritelerin gözünden ırak bir şekilde seyahat etmesi imkansızdı; bu tip resmi ziyaretçilerin güvenliğini ve rahatlığını sağlamak için İstanbul yerel yöneticilere hükümler yazar ve gerekli kolaylıkların sağlanmasını ve hazırlıkların yapılmasını emrederlerdi. Bu habersiz ve yalnız gelen adamın Fransız elçisi olduğuna kim inanırdı?

Bu soruların cevabı ne olursa olsun, biz maceraperest Cenovalımız'ı takip etmeye devam edelim. Zira Napoli'ye döner dönmez bir rapor hazırlayarak yeni bir projenin ana hatlarını oluşturmakta gecikmeyecektir. Buna göre Osmanlı donanması bir kuşatma esnasında sabote edilebilirdi. Bir kabotaj denizi olan Akdeniz'de donanmalar okyanuslardakinin aksine amfibik harekatlar için kullanılırdı. Pek bir stratejik etkisi olmadığı için, İnebahtı gibi istisnai örnekleri saymazsak, Akdeniz'de donanma muharebelerine pek sık rastlanmazdı. Bunun yerine donanma karaya asker çıkarmak ve bir kuşatma esnasında destek vermek için kullanılırdı. Tunus (1534,1535, 1574), Cezayir (1541), Cerbe (1560), Malta (1565) gibi birçok örnek göstermek mümkündür.[13] Renzo'nun planına göre Osmanlı donanması kuşatmayı yürütecek piyade ve topçu birlikleri karaya çıkarttığı zaman donanmadaki mühtediler kuşatma altındaki Habsburg kalesine bir adam gönderecekti ve komplonun düğmesine basacaklardı. II. Felipe için çalıştıklarını ispatlamaları gerekeceği için, kaledekilere Kral tarafından imzalanmış bir senet (*cédula*) göndermek gerekmekteydi. Kaleye gönderilen

12 AGS, *E* 487, 16 Aralık 1569 tarihli belge.

13 John Francis Guilmartin Jr., *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century* (London: Cambridge University Press, 1974).

habercinin görevi kale komutanından Habsburg donanmasının amiralini çağırmasını istemek ve donanma ile kale arasında komplonun senkronize bir şekilde hayata geçirilebilmesi için gerekli olacak bir şifre üzerinde anlaşmaktı. Buna göre doğru zaman geldiğinde kale nöbetçileri kuşatılan kalenin iki burcunda donanma tarafından görülecek kadar yüksek bir mevkide ateş yakacak, böylece tam 24 saat sonra operasyonun başlayacağı ilan edilmiş olacaktı. Bu zaman dilimi karada olan mühtedilerin de görev yerlerine dönebilmelerini sağlamak için düşünülmüştü. Ardından Osmanlı kadırgaları arasında dağıtılmış mühtediler gemilerin dört beş noktasına patlayıcı yerleştirecekler ve bunları patlattıklarında da yüksek sesle yardım isteyerek kargaşa çıkartacaklardı. Çıkarttıkları kargaşada kadırgaların su aldığını kimse fark etmeyecek, iş işten geçtikten sonra durumun vahametini anlayan karadaki askerler ise paniğe kapılacaklardı. Bu sırada Habsburg kuvvetleri kaleden huruç hareketi yapacak ve yakınlara gelmiş bulunan Habsburg donanması ise askerlerin yüreklerine daha da fazla korku salacaktı. Bunu gören Kapudan-ı Derya askerlerini ve denizcilerini geri dönmek için kadırgalara çağırdığında ise sabotörler planın son aşamasını devreye sokacaklardı: Osmanlı kadırgalarında kürek çeken Hıristiyan forsaları çözüp karışıklıkta ayaklanmalarını sağlamak.

Aynı raporun alternatif öneriler de içermesi Renzo'nun ısrarcılığına kanıt olsa gerek. Cenovalı casusun bir diğer teklifi ise Osmanlı ve Habsburg donanmaları karşılaştığında ajanların Osmanlı kadırgalarının üçgen yelkenlerini tutan halatları kesmesi ve böylece manevra kabiliyetinin her şey olduğu bir deniz savaşında Osmanlı kadırgalarını demobilize etmesiydi. Bunun yanı sıra aynı ajanlar patlayıcılarla kadırgaların orta kısmını patlatacaklardı. Hıristiyan forsaları ayaklanmalarını da sağladıklarında sayıca dezavantajlı duruma düşen Osmanlılar kadırgalarını savunmasız durumda bırakarak denize atlayacaklardı. Bu sırada daha önceden Renzo ile anlaşan bazı reisler Habsburg tarafına geçecek ve nihayetinde Osmanlılar ağır bir yenilgiye uğrayacaklardı.

Görüldüğü gibi Renzo'nun her duruma alternatif bir planı vardı. Peki, olası bir Osmanlı kuşatması ve ya da bir Osmanlı-Habsburg deniz savaşı durumunda aldığı paranın hakkını verecek olan ajanlar, Osmanlı donanması Akdeniz'e açılmadığında ne yapacaklardı? Öyle ya, İstanbul'un Akdeniz'e ne kadar büyük bir donanma yollayacağını hava koşullarından iktisadi ve siyasi faktörlere kadar bir sürü farklı

etken belirliyordu. Birçok kez Osmanlılar Akdeniz'e büyük bir donanma yollayamamış, Çanakkale'yi geçen kıyıları korumak için derya muhafazası görevine çıkan 10-15 gemilik ufak bir filo olmuştur; o da ancak büyük bir harekata girişmeden Doğu Akdeniz'de turlamak ve göz korkutmak için. Renzo böyle bir durum için de plan yapmıştır. Bu durumda Tersane'de yatan donanmayı ateşe vermek en akıllıca çözümdür. Operasyon Akdeniz'de seyrüsefer mevsimi başlamadan donanma hazırlıklarının yapıldığı Şubat ya da Mart ayında yapılacaktır. Buna göre, Renzo'nun anlaştığı Yunan, İspanyol ve İtalyan ustalar akşam karanlığından 3-4 saat önce Tersane'den çıkmadan alet edevatlarını kadırgalardaki karanlık odalara bırakacaklardır. Bu da onlara karadaki gemilerin içine ziftten yapılan "yapay ateş" yani grejuva topları yerleştirmek için gerekli bahaneyi sağlayacaktır. Gece yarısı geldiğinde kadırgalar, fitilleri sayesinde senkronize bir şekilde yanmaya başlayacaktır. Bazen 6-8 gün boyunca esen sert rüzgarların (herhalde burada poyraz kastedilmektedir) olduğu bir gece seçileceği için ateş hızla yayılacak ve Osmanlılar'a izlemekten başka hiçbir şey kalmayacaktır. Renzo her şeyi düşünmüştür. Operasyon başarıya ulaştığı takdirde suç tersane muhafızlarına kalacak, böyle olmasa bile kimsenin Tersane-yi Amire'deki üç dört bin kişi arasında Renzo'nun adamlarını bulması mümkün olmayacaktı. Operasyonun başarısız olması halinde dahi Renzo gerekli önlemleri aldığını iddia etmektedir. Diğerleri ile iş yapmak istemeyen üç İtalyan'dan oluşan bir yedek takım, Tersane'deki kadırgaları yakıp önceden belirlenen bir noktada casuslarla buluşmayı kabul etmişlerdir. Buradan yanlarında II. Felipe tarafından yazılmış bir mektupla birlikte Napoli'ye gidecek ve orada mükafatlarını alacaklardır. Eğer bu plan da başarısız olursa bir üçüncü denemeyi Gregorio Bregante kahramanca kendini feda ederek yapmayı önermektedir.[14]

Görüldüğü gibi fırsatçılıklarını her defasında konuşturan hayal gücü geniş ajanlarımızın planları, Bregante'nin kahramanca kendisini feda etmeyi önerdiği noktada artık tahammül sınırlarını zorlayan bir hal alıyor. Habsburg yetkilileri böyle onlarca kişinin bildiği bir planın gizli kalabileceğine gerçekten inanmış olabilir mi? Bu tip eleştirilerin

14 AGS, *E* 486, 8 Mayıs 1567 tarihli belge ve 1567 tarihli ve "relación de lo que juan maria hize en levante y dexó concertado con los amigos pensionarios y renegados de la conjura" başlıklı bir başka belge.

daha geç tarihli belgelerde karşımıza çıkıyor olması henüz akıllardaki soru işaretlerinin tam anlamıyla köprüleri atma noktasına gelmediğini göstermektedir.

Her halükarda Osmanlı-Habsburg rekabetinin iyice kızıştığı, Osmanlılar'ın bir Kutsal İttifak ile karşı karşıya geldiği Kıbrıs Savaşı'nın (1570-1573) başladığı 1570 yılında casuslarımız otoriteleri artık boş laflar ve uydurma planlarla kandırmanın mümkün olmayacağını anlamış olmalılar ki, nihayet ellerini taşın altına koymuşlardır. Aurelio Santa Croce ve Giovanni Sarimbal'in yazdıkları mektuba göre, Korsikalı bir mühtedi olan Süleyman Bey Tersane'deki anbar-ı çûb'da[15] urgan (*canevi*) yapan 20 yaşında Kıbrıslı bir köle usta ile anlaşmış ve sabotaj operasyonunda yardım ettiği takdirde kendisi ve arkadaşlarını Hıristiyan memleketlerine geri götürmeyi teklif etmiştir. Tersane'deki gemileri yakmak için anlaşan ekip dolunay zamanını hesapladıktan sonra Aziz Yahya günü olan 27 Aralık'ta harekete geçmeye karar verir. Rüzgarların da elverişli olduğu bu gecede yangını başlatıp mahzenin kapılarını kapattıktan sonra urganların ıslak olması nedeniyle ateşin oldukça yavaş yayıldığını ve bu yüzden de çok fazla duman ve kokunun ortaya çıktığını fark ederler. Ancak artık çok geçtir, zira kapının önünden geçen gardiyanlar durumu fark edip Kapudan-ı Derya'ya haber vermişlerdir bile. Yangın söndürüldükten sonra bir soruşturma yapılmış, Kıbrıslı ve arkadaşları hemen derdest edilip yakalanmıştır. İşkence altında kendisine bu sabotaj operasyonunun arkasında kimin olduğu sorulduğunda (akıllara hemen Venedik balyosu veya bir tüccar gelmiştir), Kıbrıslı Korsikalı ortağı Süleyman'ı ele vermemiş,

15 İdris Bostan'ın belirttiği üzere Tersane-yi Amire'de önceleri tek bir mahzen olmakla birlikte, bu sayı XVI. yüzyılın sonlarında "mahzen-i sürb" ve "anbar-ı çûb" ya da "mahzen-i çûb" olmak üzere ikiye çıkmıştır. İdris Bostan, *Osmanlı Bahriyesi Teşkilatı: XVII. Yüzyılda Tersâne-i Âmire* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), 9, 40-1. Belgenin orjinalinde geçen *Magazen Grande* ifadesinden kereste gibi tutuşması kolay maddelerin barındırıldığı mahzen-i çûb kastediliyor olmalıdır. Her ne kadar 1701 tarihli bir kayda göre (Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, *Maliyeden Müdevver*, 4875, s. 62, kullanan, a.g.e. 9) mahzen-i sürbdeki eşyalar arasında çeşitli demirler, çiviler, bakır kaplar, kurşun levhalar, kendir ve halatlar, variller, yelken, tente, lenger, top, fanus ve kağıt gibi malzemeler bulunsa da, mahzenin kurşundan yapılmış olması yanmasını imkansız hale getirmektedir. Beni bu son konuda uyaran Prof. Kemal Beydilli hocama teşekkür etmek isterim.

Osmanlılar'a bunu intikam hisleriyle yaptığını söylemiştir. 22 senelik köleliğin ardından hala serbest bırakılmadığı gibi doğduğu şehir olan Lefkoşe'de Osmanlılar'ın elinde harap olmuştur. Ancak adamları bu kadar inatçı ve sadık çıkmamış, Kıbrıslı'nın kendilerini Hristiyan memleketlere götürme sözü verdiğini söyleyivermiş, kısacası hesaplı bir komployu açığa çıkarmışlardır. Kıbrıslı bunu da reddedecek, onları kandırmak için yalan söylediğini, arkasında kimsenin olmadığını belirtecektir. Osmanlılar'ın buna cevabı talihsiz gencin derisini yüzmek olacaktır. Bu esnada buluşma noktasında bekleyen Süleyman, Kıbrıslı'nın yakalandığını duyar duymaz kaçmaya karar vermiş, ancak ödülünü almayı umduğu Napoli'ye varamadan Osmanlılar tarafından yakalanıp idam edilmiştir. Bu olay savaşın en kritik esnasında Osmanlılar'ın gözünü açmış ve onları ek önlemler almaya zorlamıştır. Buna göre eğer idam edilmek istemiyorsa hiçbir Hıristiyan tersaneye yaklaşmayacaktır. Ayrıca her kadırganın başına üç gardiyan konmuştur.[16]

Bütün bu hikayenin doğru olup olmadığı üzerine biraz düşünmek gerekmektedir. Acaba bu para koparmaya pek sevdalı casuslarımız, biraz da şu ana dek hiçbir sonuç üretememenin verdiği suçlulukla, savaşın hemen arifesinde Venedik Tersanesi'ni darmaduman eden ve Osmanlı ajanlarının yaptığı düşünülen yangından mı etkilenmişlerdir? Zira şüpheci bir göz için bu sabotaj hikayesi açıkçası biraz fazla mükemmel gözükmektedir. Ortada güzel planlanmış ve neredeyse başarılı olmuş bir operasyon vardır; son anda gelen başarısızlıksa öngörülemeyen bir detaydan kaynaklanmıştır. Kısacası planda bir hata yoktur; casuslar üzerlerine düşeni fazlasıyla yapmışlardır. Komplo için tersanede buldukları Kıbrıslı sadık çıkmış, arkadaşlarını açığa çıkarmamıştır. Dönemin casus ve sabotörlerinin sadakat anlayışları göz önüne alındığında hikayenin inanırlılığını sarsabilecek bu son detayın eklenmesinin arkasında bir amaç aramak çok da ileri gitmek olmaz. Kıbrıslı'nın bu eşsiz sadakati bir yandan casusların insan seçimindeki isabetine işaret ederken, öte yandan da ajanlarımızın içindeki hizmet aşkını kanıtlaması bakımından manidardır. Sürekli peşlerinde koştukları kişisel çıkarlarını hemen her mektupta Hristiyanlık'a ve Majesteleri'ne hizmet gibi manevi nedenlerle süslemeye bayılan casuslarımız, otoriteler gözündeki güvenirlilik ve itibarlarını,

16 AGS, *E* 1059, fols. 56-7; *E* 1071, fol. 171(19 Temmuz 1571).

canı pahasına ortaklarını ele vermeyen ve bir anlamda "din ü devlet" uğruna işkencelere göğüs geren, Osmanlı zulmünden bıkmış Kıbrıslı karakterinde sağlamlaştırmaya çalışıyor olabilirler. Akdeniz serhaddinin öte yakasında, vatanından uzakta, Hıristiyanlık'ın hüküm sürdüğü topraklara dönmek için cesurca hayatını tehlikeye atan ve sonunda az biraz mükafattan başka hiçbir şey beklemeyen bu Kıbrıslı'nın hikayesi aslında diğer ajanlarınkinden ne kadar farklıdır? Sıradanlığının yanı sıra, İstanbul'un köle pazarlarını dolduran hemşehrilerinin, şu "perişan babaların," "korku dolu anaların" ve bunların zorla Müslüman yapılan "zavallı ve bahtsız çocuklarının"[17] intikamını Osmanlılar'dan alacak olan bu Kıbrıslı karakteri gittikçe sığlaşmakta değil midir?

Ne yazık ki bütün bu akıl yürütmelerimizi gereksiz kılacak, kötümser tahminlerimizi boşa çıkaracak ve ne tarihçilerin ne de dönemin otoritelerinin güvenine pek de layık olmayan ajanlarımızın yazdıklarının aslında bu sefer doğru olduklarını ispatlayacak veriler bizi ters köşeye yatırmaktadır. Her şeyin bir kandırmaca, bütün bu operasyonların gerçekleştirilemez olduğunu düşünmek, kesenin ağzını açmakta her defasında istekli davranan dönemin otoritelerini aptal yerine koymak olurdu. Osmanlılar'ın şüphelerinin hedefi olan Venedik balyosu Marc'antonio Barbaro her ne kadar 30 Aralık tarihli mektubunda bu operasyondan bahsetmese de, üç gün sonra yazdığı mektupta sözkonusu işgüzar sabotörlerin başını ağrıttığından yakınacaktır. Tersane'de neden yangın çıkarmak istedikleri konusunda herhangi bir fikri olmadığı gözlemlenen balyos başına gelebileceklerden dolayı dehşete düşmüştür: Ya sabotörlerden biri paçayı kurtarmak için suçu kendi üstüne atmış olsaydı? Her ne kadar kimse balyostan bahsetmese de, işkence altında sorguya çekilen kölelerden birinin Pasquale adını zikretmesi ve aynı ismi taşıyan bir balyosluk dragomanının bulunması bile bir sürü dedikodunun ortaya çıkmasına yetmiştir.[18] Dönemin bir başka diplomatı, M. de la Tricquerie'nin Fransız Kraliçesi Catherine de' Medici'ye hitaben Süleyman ile Kıbrıslı'nın harekatından dört gün sonra yazdığı bir başka mektup da değerli bilgiler içermektedir.

17 Archivio di Stato di Venezia [bundan sonra *ASV*], *Senato, Dispacci Costantinopoli*, fil. 5, fols. 313r-313v (30 Aralık 1570).

18 ASV, *Senato, Dispacci Costantinopoli*, fil. 5, fols. 335v-336r (3 Ocak 1570, Venedik takviminde yeni yıl Mart'ta başladığından gerçek tarih 3 Ocak 1571 olmalıdır).

İçinde cephane (*munition*) olduğu sanılan, ancak aslında halat, yelken gibi gemi malzemeleri ihtiva eden mahzenlerden birinde çıkan yangın Tersane'nin içinde uyuyan Ali Paşa sayesinde başarıyla söndürülmüştü. Fransız elçisinin yokluğunda İstanbul'daki Fransız diplomatik misyonunun en yetkili ismi olan M. de la Tricquerie'ye göre, Sokollu'nun faillierini fıldır fıldır aradığı bu operasyon başarılı olsaydı, Sultan'ın iki yıl boyunca 20 kadırga bile çıkarması mümkün olmayacaktı.[19] Başarılı bir operasyonun Osmanlı savaş kapasitesini nasıl felç edeceğini göstermesi açısından manidar bir tanıklık!

Kıbrıs Savaşı sırasında üzerlerindeki baskı artmış olacak ki, casuslar aldıkları paraların hakkını verdiklerini göstermek için ellerinden geleni yapmaktadırlar. Osmanlı donanmasının neredeyse tamamının Don Juan komutasındaki müttefik Hıristiyan donanması tarafından yok edildiği İnebahtı Savaşı'ndan sonra Renzo işi muharebeyi kendi adamlarının kazandırdığını söylemeye kadar götürecektir. İki donanma arasındaki muharebe başladığında Renzo'nun adamları 60 Osmanlı kadırgasının toplarını ateşlemesine engel olmuştur.[20] İnebahtı Zaferi'nin hemen ertesinde yazdığı mektupta Aurelio Santa Croce de aynı savı tekrarlayacaktır; aynı mektupta ekibinin alacaklarını da istediği düşünülürse, bu kurnaz Venedikli tüccarın zafer anından yararlanmak istediği açıktır.[21] Zira bu sefer çağdaş tanıklıklar, casuslarımızın yardımına koşmamaktadır.

Bu sırada masraflarını kendi cebinden karşılamak pahasına da olsa tekrar İstanbul'a yolculuk etmekte ısrar eden Renzo,[22] savaşın çıkmasıyla birlikte Ragusa'da sıkışıp kalmış, İstanbul'a dönememiştir. Her yolu denese de, Osmanlılar'ı kızdırmak istemeyen Ragusalılar bu Habsburg casusunu salmak istememişlerdir. Yabancı ülkelerin casusları için bir yolgeçen hanına dönen Ragusa'nın bu durumu süzerenleri

19 Ernest Charrière, (ed.), *Négociations de la France dans le Levant, ou, Correspondances, mémoires et actes diplomatiques des ambassadeurs de France à Constantinople et des ambassadeurs, envoyés ou résidents à divers titres à Venise, Raguse, Rome, Malte et Jérusalem, en Turquie, Perse, Géorgie, Crimée, Syrie, Egypte, etc., et dans les états de Tunis, d'Alger et de Maroc* (Paris: Impr. Nationale: 1848-60), III. cilt, s. 142-3, 31 Aralık 1570.

20 AGS, *E* 1133, fol. 124.

21 AGS, *E* 1071, fol. 171 (19 Ocak 1572).

22 AGS, *E* 1058, fols. 23 ve 24 (ikisi de 28 Ocak 1570).

Osmanlılar'ı oldukça kızdırmaktadır; hatta bunlar vasallarını birkaç kez sert bir dille uyarmaktan geri kalmayacakladır.[23]

Aslında Renzo gibilere "Habsburg ajanı" demek, bu makalenin kahramanlarının becerilerini hafife almak ve kurdukları karmaşık ilişki ağlarını görmezden gelmek olur. Bir türlü esas hedefi İstanbul'a ulaşamayan Renzo, Osmanlılarla Venedikliler'in savaşa tutuşmasıyla beraber hemen Venedik otoriteleri ile temasa geçmiş ve 1571 yılında kendilerine bir gizli operasyon önerisinde bulunmuştur. Demek ki İstanbul, Napoli, Madrid arasında gidip gelirken boş durmamış, nasıl yıllar önce Cerbe (1560) ve Mostaganem'de (1562) alt edilen Habsburglar'ın korkularını sömürmüşse, şimdi de Kıbrıs'ı kaybetmek üzere olan güçsüz Venedik'in çaresizliğinden faydalanmaya çalışmaktadır. Renzo'nun önerdiği plana göre, Claina Kontu olarak adlandırdığı Nicolizza Costanich adlı bir yerel asilzade Hersek Novi yakınlarındaki Narenta'da adamları ile birlikte Osmanlılar'a karşı ayaklanacaktır. Karşılığında ise Venediklilerin para vereceğini söylemeye gerek yok. İşin ilginç tarafı Renzo'nun Venedikliler'den operasyon başarısız olsa dahi bu paranın bir kısmını ödemeyi taahhüt etmelerini istemesidir. Bir tip sigorta mahiyetindeki bu şart kabul edildikten sonra ayaklanan Costanich ve adamları Hersek Novi'yi kuşatan Hıristiyan donanmasına yardım edeceklerdir. Bu esnada Renzo'nun kale garnizonu içindeki ajanları topların barut haznesini ateşlemeye yarayan falya deliğine çiviler (*chiodi d'artigleria*) çakarak deliği tıkamak, dolayısıyla çatlatıp deforme etmek ve deliğin içine cıva (*argento vivo*) ve nitrik asit/kezzap (*acqua forte*) dökerek korozyona uğratmak suretiyle topları kullanılmaz hale getirecektir.[24] Daha sonra Venedik ajanı Triffon Zaguri, garnizonun veba yüzünden sayısının azalmasından da yararlanarak kale baruthanesini havaya uçuracaktır. Son olarak Renzo'nun adamları Osmanlı donanmasındaki kadırgaları batıracak, böylece kaleye yardım gelmesini engelleyecektir. Osmanlı Tersanesi'nde bir yangın çıkartmakla da övünen Renzo, işi daha da abartarak Venedik'in kadim

23 Emrah Safa Gürkan, "The Efficacy of Ottoman-Counter-Intelligence in the Sixteenth Century", *Acta Orientalia Academiae Scientarium Hungaricum*, 65/1 (2012): 1-38; burada 24-25.

24 Metinde bir iki satırla geçiştirilen topları etkisiz hale getirme planını anlamlandırmakta bana yardımcı olan saygıdeğer meslektaşım Dr. Kahraman Şakul'a teşekkür borçluyum.

rakibi Ragusa'nın fethini de ayarlayabileceğini söylemiştir. Bu uçuk planlar savaş zamanı Onlar Konseyi'ni ikna etmiş gözükmektedir. Planı kabul eden Konsey Renzo'yu Venedik donanmasının amirali ile buluşmaya yollamakla kalmamış, aynı zamanda harekat için gerekli olan 100 tane top çivisinin yanı sıra, cıva ve nitrik asit gibi bulunması zor malzemeleri de Renzo'ya sağlamıştır. Ne yazık ki plan o sene hayata geçirilemeyince bir sonraki sene, İnebahtı zaferinin getirdiği rahatlamadan olsa gerek, Konsey bu harekatı desteklemekte gönülsüz davranacaktır.[25]

İnebahtı Savaşı İstanbul'daki casuslar için bir dönüm noktası olmuştur. Bir taraftan savaşta hayatını kaybedenler arasında bir dolu casus vardır. 1571'den sonra istihbarat ağını bu sefer Aurelio Santa Croce liderliğinde yeniden kurmak gerekecektir. Bundan daha da önemlisi, bu savaştan sonra Habsburg otoritelerinin artık bu casuslara güvenmemesidir. Zira he ne kadar Renzo zaferi adamlarına mal etmeye çalışsa da, Habsburg otoriteleri hesapta kendilerine çalışan ajanların Osmanlı donanmasını sabote etmeyi bırakın, cesurca savaştıklarını, hatta 1567'de taraf değiştirmesi için pazarlık ettikleri Durmuş Reis'in canhıraş savaşırken öldüklerini fark etmişlerdir. Kastilya başkomutanı (*Comendador Mayor*) Luis de Requeséns'e göre Renzo adındaki bu "büyük lafazan ve yalancı"nın (*gran palabrero y mentiroso*) yaptığı hiçbir şey tek bir *tornes* ya da başka bir deyişle beş para etmemektedir. Kumar masalarında Habsburg ajanı olmakla övüne dursun bu yozlaşmış üçkağıtçının aşırılıkları yüzünden Osmanlılar Ragusa'da bir Habsburg ajanı olduğu haberini almakta ve bu ajanı şehirden kovmaları için Ragusalılar'ı sıkıştırmakta gecikmemişlerdir. Requeséns İstanbul'daki ajanlardan da hiç memnun değildir; bunlar meyhanelerdeki dedikoduları yazmakta, bazen de gerçekleşmiş olayları erken bir tarih kullanarak haber vermekte, sonra da suçu yavaş olmakla suçladıkları postacılara atmaktadırlar. Bunların çifte ajan olmaları bile mümkündür; aksi takdirde Osmanlılar'ın bunca zaman-

25 ASV, *Consiglio di Dieci, Parti Secrete*, reg. 9 cc. 159v (9 Mayıs 1571), 160r-161v (10 Mayıs 1571), 162r (12 ve 15 Mayıs 1571), 192v-193r (24 Kasım 1571), 195r-195v (1 Aralık 1571); fil. 15, 9 Mart, 1 Aralık (iki tane belge), 24 Aralık 1571 tarihli belgeler ve "al Zaguri in Ragusi" başlıklı 1571 tarihli bir belge; *Capi del Consiglio di Dieci, Lettere di rettori et di altre cariche,* b. 302, 5 Mayıs 1571 tarihli belge.

dır bu tedbirsiz adamları yakalayamamasını nasıl açıklayabiliriz ki?[26] Başkomutan bu eleştirilerinde tek başına değildir. Napoli Kral Vekili de casuslardan bıkmış ve Venedik'teki Habsburg elçisi Diego Guzmán de Silva'dan İstanbul'dan sağlıklı bilgiler gönderebilecek daha iyi casuslar bulmasını istemiştir.[27] Son olarak, İstanbul'daki casusların ödemelerini yapan yeni Napoli defterdarı Alonso Sánchez de kişisel görüşlerini belirtmeden duramamıştır. Bu casusların önerdikleri sabotaj planlarının başarıya ulaşma şansı hemen hemen hiç yoktur. Ayrıca, bu kadar tehlikeli operasyonlara 112 kişilik dev bir örgütle girmenin bir manası da yoktur; bu tip projeler tamamıyla merkezi devletlerden para sızdırmanın yollarını arayan uyanık fırsatçıların işidir.[28]

Savaşta canını kaybeden casusların dışında da kayıplar vardır. Örneğin, İstanbul'daki istihbarat ağındaki casuslarından biri olan Simon Massa ya da nam-ı diğer Cenevizli Mustafa İnebahtı Savaşı'nda esir düşmüştür. Her ne kadar Habsburglar ilk başta casuslarını serbest bırakmayı düşünmüşlerse de, Renzo buna karşı çıkmıştır; casuslar arasındaki acımasız rekabetin bir başka işareti daha![29] Mustafa'nın kendileri için yaptıklarını dikkate alan Napoli Kral Vekili gene de onu Papa'ya bırakmayacak (müttefikler arasında yapılan anlaşmaya göre esir düşenlerin Papa'ya teslim edilmeleri gerekmektedir) ve iyi koşullarda Napoli'de kilit altında tutacaktır. Mustafa'nın İstanbul'daki ailesi ortalığı birbirine katsa ve Santa Croce'yi İstanbul'daki bütün Habsburg ajanlarını açığa çıkarmakla tehdit etse de, Mustafa İstanbul'a geri dönemeyecektir.[30] Bu esnada Giovanni Battista Napolitano adındaki diğer bir Habsburg ajanı da "Hıristiyan dostu" olduğu için Osmanlılar tarafından idam edilmiştir.[31] Tırnak içindeki ifadeden kasıt Murad Ağa'nın Hristiyanlar'a muhbirlik yapması olmalıdır.

Bu kayıpların ardından yeniden örgütlenmek zorunda kalan casuslarımız, 1570'lerde artık Habsburglar'ın kapısını böyle uçuk pro-

26 AGS, *E* 1140, fols. 97 (20 Mayıs 1573) and 98 (9 Kasım 1571).

27 AGS, *E* 1061, fol. 3.

28 AGS, *E* 1060, fol. 129 (9 Mayıs 1571).

29 AGS, *E* 1140, fols. 97 (20 Mayıs 1573) ve 98 (9 Kasım 1571).

30 AGS, *E* 1066, fols. 16 (1 Nisan 1575), 17 (18 Nisan 1575) ve 123 (24 Şubat 1575, Venedik takviminde yeni yıl Mart'ta başladığından gerçek tarih 24 Şubat 1576 şeklindedir).

31 AGS, *E* 1060, fol. 140 (5 Mayıs ve 15 Haziran 1571); *E* 1071, fol. 171.

jelerle çalmak konusunda daha temkinli davranacaktır. Bu tarihten sonraki denemelerin İstanbul'daki casus ağıyla doğrudan bir ilgisi olmayacaktır. Örneğin, 1574 yılının başlarında bir Sakızlı, Napoli Kral Vekili olan Terranova dükü ile temasa geçmiştir. Çocuk yaşlarda İstanbul'a götürülen ve orada yerleşip humbaracılık (*bombardiere*) yapan Sakızlı, memleketinin Osmanlılar'ın eline geçmesinden (1566) sonra İstanbul'u terk edip Napoli'ye yerleşmiş ve krallık kadırgalarında topçuluk yapmaya başlamıştır. Memleketini fetheden Osmanlılar'a biraz fazla bozulmuş olacak ki, Kral Vekili'ne bir arkadaşıyla gidip Tersane ve Baruthane'yi havaya uçurabileceğini söylemiş, Kral Vekili ise kendisi ve arkadaşı arasında 150 eküyü paylaştırıp operasyona onay vermekte bir sakınca görmemiştir.[32] Fransız arşivlerindeki M. de Sauve imzalı bir mektuba göre, 1574 ilkbaharında bir sabah, güneşin doğuşundan iki saat önce Tophane'nin dibindeki evlerde çıkan yangın etrafa sıçrayınca, çok sayıda humbara (*grenade*), top manevelesi (*lance*[33]) ve diğer patlayıcı madde (*autres artifices de feu*) helak olmuştu. Birkaç kişinin hayatına, birçoğunun da yaralanmasına yol açan yangının sesi, hem İstanbul'da, hem Pera'da duyulmuş; bu da hemen müdahale edilmesini kolaylaştırmıştı. Yeniçeri ağası komutasındaki yeniçeriler ile bostancı başı komutasındaki Galata Sarayı acemioğlanları acele davranıp zararın büyümesini engellemişlerdi. Ancak, M. de Sauve'a göre, eğer sert rüzgarlar esiyor olsaydı, bütün dökümhaneler (*fonderie*), Tersane binaları ve top gülleleri (*arrouages de l'artillerie*) ile 10.000 kantardan fazla miktarda barutun yanması işten bile değildi.[34] Bu son yorum, daha önceki planlarda göze çarpan operasyonu sert rüzgarların estiği bir günde yapmak yönündeki hassasiyetin ne kadar isabetli olduğunu göstermesi açısından manidardır. Burada esas sorulması gereken soru, bu talihsiz olayın artık vaka-yı adiyeden sayabileceğimiz İstanbul'un sayısız yangınlarından biri olup olmadığıdır. Yoksa arkasında başka bir güç mü aranmalıdır? Yangının mükemmel mevkiinin insanda uyandırdığı şüphe bir yana, Sicilya Kral Vekili'nin Sultan'ın "Sarayı"nı yaktığı belirtilen bir Rum casustan bahseden 1575 tarihli mektubu da

32 AGS, *E* 1141, fol. 11 (15 Şubat 1574).

33 Fransızca *lance* kelimesi kargı anlamına gelse de, tali anlamlarından biri özellikle gülle dökümü esnasında kullanılan kısa metal çubuktur. Burada kastedilen şey top manevelesi olmalıdır. Süleyman Nutki (haz.), *Kamus-i Bahri Deniz Sözlüğü* (İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2011), 190.

34 Charrière, *Négociations de la France dans le Levant,* III. Cilt, 476-477.

bir komploya işaret etmektedir.[35] Kısacası, uzun yıllar casuslarla haşır neşir olmaktan paranoyaklaşmış bir tarihçinin sanrılarıyla karşı karşıya değiliz. Ayrıca, otoritelerin hala bu tip tekliflere açık olması, her ne kadar İstanbul'daki ajanlardan ümidi kesmiş olsalar da, Osmanlı Tersanesi'ni hedef alan bir sabotaj planının hayata geçirilebilirliği konusunda hala inançları olduğunu da göstermektedir.

Osmanlı'yı hedef alan bir diğer sabotaj denemesi ise 1577 yılında gerçekleşecekti; ancak bu Santa Croce ve adamlarının sonradan dahil olduğu bir plandı. Osmanlılar'ın 1574 yılında Tunus'u fethi sırasında esir düşen Martin de Acuña isimli Valladolidli bir asker kendisini kölelikten kurtardıktan sonra 1576 yılında Madrid'e gelmiş ve İstanbul'daki yıllarının semeresini almak için sarayın kapısını çalmakta gecikmemiştir: Tersane-yi Amire'yi ve Donanma-yı Hümayun'u hedef alan bir başka plan daha! De Acuña otoriteleri yeterince etkilemiş olacak ki, kendisine hemen Napoli'ye gidip planın detaylarını Napoli Kral Vekili ile görüşmesi emredilmiştir.[36] Burada kendisi gibi bir aracı olan Bartolomeo Brutti ile karşılaşmış; kendisi de Habsburg otoriteleriyle çeşitli gizli planlar[37] içerisinde olan bu Arnavut de Acuña'nın

35 Bu saray ifadesi yangının Tophanenin hemen yakınından çıktığı ve yangını bastırmak için bölgeye ilk gidenlerin acemioğlanlar olduğu düşünülürse, Galata Sarayı olmalıdır. Simancas arşivlerindeki belgeye göre, Sicilya Kral Vekili bu Rum casusu haber almak için tekrar İstanbul'a göndermeyi düşünmektedir. AGS, *E* 1144, fol. 122 (21 Ekim 1575). Emilio Sola ve José F. de la Peña'ya göre bu Rum'un adı Juan Curenzi olmalıdır. A.g.y., *Cervantes y la Berbería: Cervantes, mundo turco-berberisco y servicios secretos en la epoca de Felipe II* (Madrid: Fondo de Cultura Economica, 1995), 90.

36 AGS, *E* 1072, fol. 177 (28 Ağustos 1576).

37 Sinan Paşa'nın da akrabası olan Brutti, Venedik elçiliğinde iki kere dil oğlanlığı (*giovane di lingua*) yaptıktan sonra yerini kardeşine bırakarak esir ticareti ile uğraşmaya başlamıştır. ASV, *Capi del Consiglio di Dieci, Lettere di ambasciatori,* b. 5, fol. 11. 1570'lerin ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu ve Avrupa arasındaki köle takasının aracılığını yapmıştır. Bu esnada samimi olduğu Habsburg otoritelerine önerdiği plan İnebahtı'da esir düşen ve 1575'te Brutti sayesinde esaretten kurtulup İstanbul'a döndükten sonra kendisine ancak bir sancakbeyliği bulabilen ve artık gözden düştüğünü fark eden sabık Cezayir Beylerbeyisi Mehmed Paşa'yı (kendisi de Cezayir Beylerbeyiliği yapmış meşhur korsan Salih Reis'in oğlu) ihtiva etmekteydi. Mehmed Paşa II. Felipe'den 30.000 düka istemektedir. Bu parayı Sokollu Mehmed

planına şiddetle karşı çıkmıştır. Her ne kadar olay basit bir şekilde bir kez daha fırsatçı hokkabazların çıkarlarının çatışmış olduğu şeklinde yorumlanabilirse de, Brutti'nin ortaya attığı argümanlar bize bu tip sabotaj operasyonlarının başarı şansları üzerine çağdaş bir tanıklık sunması açısından değerlidir. Nihayetinde de Acuña'nın önünü kesmek için konuşuyor olsa dahi, Brutti kulağa mantıklı gelecek argümanlar bulmak zorundaydı. Brutti'ye göre, de Acuña'nınki kötü bir plandı, zira en başta artık mevsim geçmişti ve İstanbul'a zamanında ulaşması imkansızdı. Ayrıca, kadırgaların hepsi denizde olacaktı, de Acuña'nın zannettiği gibi karada değil. Bu kadırgaları tutuşturmak için elde edilmesi gerek grejuvayı fark edilmeden temin etmesi de mümkün değildi; çünkü bu tip malzemeler ancak sınırlı sayıda insanın elinde bulunurdu. Kadırgalara yaklaşmak ise imkansızdı; çünkü Osmanlılar Tersane'yi birçok muhafızın yanı sıra devriye gezen kayıklarla çok iyi korumaktaydılar. Ayrıca, "gecenin ikinci saati"nden, yani güneş battıktan iki saat sonrası itibariyle Haliç'te gemi yüzdürmek yasaktı. De Acuña'nın muhtemelen Brutti'nin sinirini daha çok bozan bir diğer planı da başarısızlığa mahkumdu. Önemli pozisyonlardaki köleleri fidye ile kurtarmak olacak iş değildi. İstanbul'da köle kurtarmak ancak değiş tokuş yaparak mümkündü ve parayı bastırarak köle kurtarmak oldukça zordu ki, bu az çok doğru bir tespittir.[38] Brutti'nin eleştirilerinden de Acuña'nın Madrid'e daha başka neler önerdiğini de anlayabiliyoruz. Valladolidli'nin Kapudan-ı Derya Uluc Ali'nin adeta bir mühtedi cenneti olan "kapu"sundaki bağlantıları da bir işe yaramazdı. Bu mühtediler önce dinlerine ve vatanlarına dönmek ister, sonra şevkleri (*colera*) geçince fikirlerini değiştirip kendileri ile pazarlık edenleri suçlarlardı. Brutti de Acuña'nın sabotaj planını eleştirmekle kalmamış, başarılı olmak için ne yapmak gerektiğini belirtmekten de kendini

Paşa'ya rüşvet olarak vererek kendisinin tekrar Cezayir Beylerbeyi olarak atanmasını sağladıktan sonra, Cezayir'le birlikte Habsburg tarafına geçecek ve Müslüman kalmak koşuluyla II. Felipe'nın vasalı olacaktı. Bu şekilde o dönemde Osmanlılar'ın yardımıyla tacını tekrar ele geçiren Fas Emiri I. Abdülmelik ile birlikte Kuzey Afrika'da Osmanlı aleyhtarı bir ittifak vücuda gelmiş olacaktı. Mehmed Paşa, eğer operasyon başarısız olursa kendisine Sicilya'da Müslüman olarak yerleşme izni verilmesini de isteyerek kendisini garantiye almayı ihmal etmemişti. AGS, *E* 488, 21 Temmuz 1576 tarihli belge; ASV, *Senato, Deliberazioni Costantinopoli*, reg. 4, cc. 101r-101v (18 Mart 1575).

38 Mesela bkz. Archivio Vaticano, *Nunziature di Spagna,* no. 15, fol. 367.

alamamıştır. Az sayıda kişinin bildiği ve dikkatlice hazırlanmış bir plan Aralık ayında kadırgaların karaya çekildiği ve soğuk hava, rüzgar ve kar nedeniyle Tersane'nin kötü korunduğu karanlık bir akşamda uygulamaya konmalıdır.[39] Brutti bu yorumlarıyla ileride otoritelere sunacağı bir sabotaj planın hazırlıklarını mı yapmaktaydı? Kariyeri birkaç yıl içinde bambaşka bir şekil alacak bu uyanık Arnavut Habsburg yörüngesinden hızla çıkacağından,[40] ne yazık ki spekülasyondan öteye gidemiyoruz.

Brutti'nin argümanlarını kulak ardı eden Napoli Kral Vekili de Acuña'yı İstanbul'a yollamıştır. Esir kurtarmak kisvesi altında[41] 24 Şubat 1577'te İstanbul'a gelen de Acuña'nın yanında getirdiği üç adamdan birinin yakalanması işlerin seyrini ilginç bir şekilde değiştirecek, sabotaj planları bir kez daha suya düşecektir.[42] Santa Croce yakalanmasını önlemek için de Acuña'yı Osmanlılar'a iki tarafın da bıktığı şu savaşı bitirecek bir ateşkes için II. Felipe'nin İstanbul'da nabız yoklamaya gönderdiği gayrı resmi bir elçi olarak tanıtacaktır. Zaten "Temkinli Kral" ile temas kurmanın binbir yolunu arayan ve Madrid'den gelecek bir elçinin yolunu gözleyen Osmanlılar'a bunu yutturması zor olmamışa benzemektedir.[43] Veziriazam Sokollu Mehmet Paşa, önümüzdeki yıl donanmanın Akdeniz'e çıkmayacağını ve eğer II. Felipe İstanbul'a resmi bir elçi göndermek isterse, Sultan'ın kapılarının herkese açık olduğunu belirten bir mektupla de Acuña'yı hemen İspanya'ya gönderecekti.[44] Osmanlılar ile Habsburglar arasın-

39 AGS, *E* 1073, fol. 22.

40 Osmanlı-Habsburg görüşmelerine de müdahil olan Brutti'nin İstanbul'dan Eflak'a uzanan ilginç hikayesi için bkz. Gürkan, *Espionage in the 16th century Mediterranean*, 5. Kısım.

41 ASV, *Senato, Deliberazioni Costantinopoli,* fil. 11, fol. 2 (9 Mart 1577).

42 AGS, *E* 1074, fols. 6, 102, 104 (3 Ocak 1577), 105 (16 Ocak 1577), 106 (21 Ocak 1577), 107 (27 Ocak 1577), 108 (5 Mart 1577).

43 AGS, *E* 1071, fol. 191 (5 Mart 1577).

44 Deryada yürüyen levend kaptanlarına, reislerine ve iskeleler eminlerine yollanan bir hükümde ve "Avlonya'dan Asitane-i Saadetime gelince yol üzerinde vaki olan beylere ve kadılara" gönderilen bir başka bir hükümde İspanya Kralı'nın ismi bir türlü doğru yazılamayan Don Martin adlı adamının yanındaki dört neferiyle birlikte Madrid'e gidip geleceği belirtilmiş, kendisinin hiçbir şekilde rahatsız edilmemesi ve Pulya sahillerine saldırılmaması emredilmiştir. Hükümler için, bkz. Başbakanlık Osmanlık Arşivleri,

daki savaşı bitirecek 1581 ateşkesinin uzun süren görüşmeleri işte böyle ilginç şartlar altında başlarken, bize aracılarımızın kişisel inisiyatif alma konusundaki cüretleri kadar, 16. yüzyılda diplomasinin "resmi" alanının ne kadar dar olduğunu da göstermektedir.[45]

Pek hassas dengeler üzerine kurulmuş Osmanlı-Habsburg ateşkesi, 16. yüzyılın ikinci yarısında meydana gelen teknolojik gelişmelerin kadırganın operasyon çapını düşürmesi ve her iki imparatorluğun da uzun savaşlar ve finansal sorunlarla boğuşmak zorunda kalması gibi faktörler, Akdeniz'de büyük filoların çarpışma ihtimalini oldukça azalttı. Buna paralel olarak bu tip sabotaj önerileri iyiden iyiye azalsa da, bazen belgelerde aniden karşımıza çıkan Andrea Reynaldi[46] ve daha önce Tersane'de çalıştıklarını iddia eden Rum denizci Manuel ve Jorge de Mayto kardeşler[47] gibi girişimci aracılar, bir Boğdan prensi olan Petro ve İstanbul'daki İngiliz elçisinin Anadolu ve Rumeli Hisarları'nı (*li castelli dardanelli del canal che intra in Constantinop.li*) ele geçirip, şehirde yangın çıkartıp, Türkler yangından Asya tarafına kaçınca da, Hıristiyan halkı isyana teşvik etmek gibi karmaşık planları olduğundan bahseden Jeronimo Combi[48] gibi Habsburg gizli

*M*ühimme *Defterleri,* XXX, nos. 76 (H. 28 M 985 / 17 Nisan 1577) ve 78.

45 Bu görüşmelerin detayları için bkz. Fernand Braudel, *La Méditerranée et le monde Méditerranéen à l'époque de Philippe II,* 2nd ed. (Paris : Libraire Armand Colin, 1966), II. cilt, 439-450; S.A. Skilliter, "The Hispano-Ottoman Armistice of 1581," içinde *Iran and Islam: in memory of the late Vladimir Minorsky,* haz. C.E. Bosworth (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1971), 491-515; M. J. Rodríguez Salgado, *Felipe II, el "Paladín de la Cristiandad y la paz con el Turco"* (Valladolid: Universidad de Valladolid, 2004).

46 AGS, *E* 1879, fol. 137, 1º (7 Kasım 1603).

47 AGS, *E* 1090, fol. 119 (2 Eylül 1589); *E* 1091, fol. 79 (29 Haziran 1591).

48 AGS, *E* 1106, fols. 81-2 (31 Aralık 1610). Bu ilginç plana göre, Boğdan Voyvodası Petro ile İstanbul'daki İngiliz elçisi anlaşmıştır. İlk önce casuslar aracılığıyla Anadolu ve Rumeli Hisarları ele geçirilecek, sonra halk durumu öğrenir öğrenmez, casuslar şehirde yangınlar çıkaracaktı. Bu karışıklık içinde, son olarak grejuva ile tutuşturulmuş 3 büyük kalyon da Türkler'in yüreğine korku salacaktı. Bunlar can havliyle Asya tarafına kaçarken, yangınların erişmediği yerlerde yaşayan Rum ve Arnavutların önde gelenleri (*li piu principali Greci et Albanesi*) daha önceden anlaşıldığı gibi isyan edecek ve diğer Hıristiyanlar'la birlikte Türkler'i kılıçtan geçireceklerdi (*pasarano per via di coltello ali Turchi*). Taraftarlarınca Transilvanya'ya çağrılan Petro

servisinin kadim üyeleri, ya da Uluç Ali'nin elinden kurtulan yedi Hristiyan köle[49] gibileri bizi şaşırtmamalıdır. Esas şaşırtıcı ve dolayısıyla açıklamaya muhtaç olan, otoritelerin bu gibi işlere yatırım yapma konusundaki ısrarlarıdır.

Sonuç

Lafı fazla uzatmadan, yukarıdaki satırların bize neler gösterdiğini sıralamaya çalışalım. İlk olarak, Tersane-yi Amire ve Donanma-yı Hümayun başta olmak üzere Osmanlı başkentindeki mühtedilerin fazlalığının Osmanlı İmparatorluğu açısından nasıl bir güvenlik sorunu teşkil ettiği bariz bir şekilde ortaya çıkmıştır.[50] 16. yüzyılın getirdiği emperyal sorumluluklar doğrultusunda büyük donanma-

Osmanlı Sultanı'ndan Boğdan voyvodalığına iade olunma sözü de almıştır. Hükümdarlığına kavuşur kavuşmaz 10-15 bin sipahi toplayacak ve Mart ayı bitmeden İstanbul'a dönecektir. Petro'nun kim olduğunu saptamayı başaramadım; zira bu tarihlerde sabık Boğdan voyvodaları arasında bir Petro bulunmamaktadır. Daha önceden Boğdan tahtına oturduğuna göre, Petro taç peşinde koşan ve bu amaçla İstanbul'da lobi yapan sayısız Romen prenslerinden biri olamaz. Belki de belgedeki isim yanlıştır. Dönemin kısıtlı iletişim araçları bu tip hatalara yol açabilmektedir. Örneğin Osmanlılar Jan Zapolya'nın oğlu Erdel Kralı János Zsigmond'a ısrarla İstefan Kral demekteydiler. Bkz. BOA, *Mühimme Defterleri,* VI, no. 519, 520 (H. 27 Cemaziyelevvel 972 / M. 31 December 1564), 779 (H. 22 Şaban 972 / M. 25 Mart 1565), 1385 (H. 11 Zilhicce 972 / M. 9 July 1565); *6 Numaralı Mühimme Defteri* (972 / 1564-5): Özet, Transkripsiyon ve İndeks (Ankara: Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, 1995), I. cilt, 296-7, 433; II. cilt, 310. İstefan'ın János Zsigmond'un baba tarafından dedesi olduğunu belirtelim.

49 AGS, *E* 1337, fol. 169 (24 Ağustos 1580).

50 Bir başka güvenlik sorununu Osmanlı kadırgalarında kürek çeken ve sayıları 100-150 civarında seyreden Hıristiyan forsalar oluşturmaktadır. Yukarıdaki sabotaj planlarında da değerlendirildiği gibi, bunların bir muharebe esnasında ayaklanması Osmanlı donanması için feci sonuçlar doğurabilirdi. Bu kölelerin sık sık ayaklandıkları ve mürettabatını öldürüp ele geçirdikleri kadırgalarla Hıristiyan topraklarına kaçmaya çalıştıklarını biliyoruz. Bunlar döner dönmez yanaştıkları ilk limanda Osmanlı İmparatorluğu ile ilgili bilgi almak isteyen otoriteler tarafından sorgulandıkları için Simancas Arşivleri'nde, özellikle Papeles de Estado'nun Sicilia ve Nápoles fonlarında bu kaçış hikayelerini ihtiva eden bir sürü belge bulunmaktadır.

lar teçhiz etmek zorunda kalan Osmanlılar her daim sergiledikleri pragmatizmlerini göstererek, insanların kendi kendini eğittiği bir çağda Akdeniz'in denizci halklarının teknik ekspertizine başvurmaktan kaçınmamışlardır; bu ekspertizin kıymeti Venedik elçilerinin *Serenissima*'nın Doğu Akdeniz'deki kolonilerinde yaşayan (*Stato da Mar*) ve dolayısıyla Venedik teba'sı olan Yunan ustaların İstanbul'a gelip Tersane-yi Amire'de iş bulmalarına engel olmak için sarf ettiği çabadan anlaşılabilir. Akdeniz'in her iki yakasında bağlantılar kuran bu mühtediler imparatorluklar ötesi kimliklerinden yararlanmakta tereddüt etmeden Hıristiyan hükümetlerle temasa geçmiş ve kendi menfaatleri doğrultusunda hareket etmişlerdir.

Durmuş Reis örneğinde de görüldüğü gibi tekliflerinde samimi olmadıkları da olmaktadır; nihayetinde amaçları dönemin tabiriyle *sacar dinero*, yani para sızdırmaktır. Ancak bizi bu mühtedilerin gerçek niyetlerinden daha çok ilgilendiren şey, merkezi hükümetlerin bu projelere onay vermesidir. Bu noktada iki şeye dikkat çekmek gerekir. Birincisi, her ne kadar kağıt üzerinde biraz imkansız dursalar da, bu tip komploların askeri ve dolayısıyla siyasi sonuçlar doğurduğunu biliyoruz. Eğer bunu hakikaten Osmanlı ajanları çıkardıysa, Venedik Tersanesi'nde 1570 yılında çıkan yangın başarılı komplolara güzel bir örnek oluşturur. Kıbrıslı ile Süleyman'ın 1570 yılının Aralık ayında girişti̇ği ve son anda başarısız olan sabotaj operasyonunun Osmanlı savaş makinesine vereceği zararın büyüklüğünü yaptıkları işin önemini abartmaya meyyal casuslar değil, bizzat geçici Fransız elçisi M. de la Tricquerie belirtmiştir. Gene 1575 Mayısı'nda Tersane yakınlarında çıkan yangının aşırı bir hasar verememesinin tek nedeni rüzgarsız bir güne denk gelmiş olmasıdır. Ayrıca, başarıya ulaşma ihtimali olan tek gizli diplomasi metodu sabotaj değildir. Habsburglar'ın Osmanlı askeri ve idari mekanizmalarında yer alan üst ve orta düzey görevlilerle yaptığı bir sürü gizli anlaşma teşebbüsünün hiçbir sonuç doğurmamış olması, bu görüşmelerin gereksiz olduğu anlamına gelmemektedir. Anlaşma kapısını aralık bırakmaktan, karşısındakini yoklamaktan ve hayal kurmaktan kimseye zarar gelmemektedir. Andrea Doria'nın 1527'de Fransa Kralı'nın emrindeyken İmparator Şarlken'in hizmetine geçip Akdeniz'deki dengeleri bir anda değiştirmesi, dönemin karar alıcılarına bu tip gizli görüşmelerin ne kadar önemli siyasal sonuçlar doğurabileceğini göstermemiş midir? Eğer Cenevizliler'den hazetmeyen Venediklilerin bir kara propagandası değilse, Doria ile Barbaros

Hayreddin arasında olduğu iddia edilen gizli anlaşma Osmanlı Kapudan-ı Deryası'na Preveze'de bir deniz zaferinin önünü açmamış mıdır?[51] Gene aynı Dorialar'ın 1535 Tunus Seferi'nde kuşatma altındaki kaleyi gizlice terk edip sıvışan Hayreddin'i azcık takip ettikten sonra kovalamaktan vazgeçtiklerini de hatırlatalım.[52] Cenovalılar'ın tehlikeli bir korsan olan Turgut Reis'i ufak bir kurtarmalık karşılında serbest bırakmaları ve 1544 yılında büyük bir Osmanlı donanması ile Batı Akdeniz'e açılan Barbaros'un kendisine rüşvet veren Cenovalılar'a dokunmaması bir yana,[53] Doria ailesi ile Osmanlılar arasındaki gizli bir anlaşma Sakız'ın şu çok geç gelen fethini açıklamakta dahi kullanılmıştır.[54] Bu tip büyük çapta gizli görüşmelerin dışında daha ufak çapta sabotaj, rüşvet, suikast, isyana teşvik gibi bir dolu gizli harekat planı Avrupa arşivlerinde araştırmacıları beklemektedir.

İkinci olarak, bu operasyonlarda harcanması öngörülen paralar her ne kadar casuslarımız için oldukça yüklü miktarlar olsa da,[55] hü-

51 Barbaros Hayreddin Paşa ile Şarlken arasında bir dizi gizli görüşmenin yapıldığını da hatırlatalım. Simancas arşivlerinde bu konuda bir çok belge mevcuttur.

52 Emrah Safa Gürkan, "Ottoman Corsairs in the Western Mediterranean and Their Place in the Ottoman-Habsburg Rivalry, 1505-1535" (yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Bilkent Üniversitesi, 2006), s. 131-3.

53 Rinaldo Panetta, *Pirati e corsari turchi barbareschi nel Mare Nostrum: XVI secolo* (Milano: Mursia, 1981), s. 145-6.

54 Francis Guilmartin Jr., *Gunpowder and Galleys: Changing Technology and Mediterranean Warfare at Sea in the Sixteenth Century* (London: Cambridge University Press, 1974), s. 26.

55 Hükümetten para sızdırmak için Renzo, Gigli, Santa Croce, Franchis, Massa ve Bregante gibi mektuplara imza atan önde gelen casuslar sadece ödeme kayıtlarında gözüken düşük önemdeki diğer casusları kendileri yaratmış olabilirler. Bu durumda kendilerine layık görülen maaşlardan çok daha fazlasını elde etmekteydiler. Ancak, eğer bu ikincil önemdeki casuslar gerçekten varsa bile, Renzo ve yardımcıları kafadan dedikodu ve proje üretmek için ziyadesiyle yüksek ücretler almaktadırlar. İstihbarat servisinin kurulduğu ilk yıllarda Gigli 600, de Franchis 500, Renzo 400 ve Santa Croce 300 düka yıllık ücret almaktadır. İkincil önemdeki casuslar dahi 100 dükadan aşağı almamaktadır. AGS, *E* 106, fol. 129; Enrique García Hernán, "The Price of Spying at the Battle of Lepanto", *Eurasian Studies*, II/2 (2003): 227-250; burada 237-8. 1575'te yapılan zamlarda Santa Croce'nin maaşı 300 dükadan

kümetlerin donanma ve savunma sistemlerine harcadıkları paralarla kıyaslandığında en kapsamlısı 30.000 dükayı bulan bu komploların aslında oldukça ekonomik olduğu gözden kaçırılmamalıdır. Örneğin 1566'da Napoli krallığındaki yıllık askeri masraflar bir milyon dükaya yakındır.[56] Toplam askeri masrafların 335.982 düka olarak tespit edildiği bir başka Napoli bütçesinde krallığın kıyı korumasıyla görevli altısı krallığa ait onu kiralık toplan 16 kadırga için yıllık 106.217 düka ödediğini görmekteyiz.[57] 1560 bütçesinde sadece krallığa ait 6 gemi için Napoli hazinesinden 8.736 düka çıkmıştır.[58] Habsburg donanmasının belkemiğini oluşturan kadırgaları kiralayan Cenevizli Antonio Doria'nın 1574 tarihli bir raporu daha da ilgi çekicidir. Alçak Ülkeler'de işler karıştığından beri Akdeniz'e para harcamaya pek de gönülsüz yaklaşan II. Felipe'yi Osmanlılar'a karşı bir donanma yollamaya ikna etmeye çalışan Doria'ya göre, Habsburglar savunmada kaldıkları her yıl 1.670.000 ekü harcarlarken, saldırmaları durumunda 1.903.000 eküye ihtiyaç duyacaklardı. Osmanlı donanmasının saldırmayacağı bilindiği takdirde her birinin aylık masrafı 650 ekü (yani yıllık 7800

500'e, Giovanni Sarımbal'inki 150'den 250'ye, Ahmet Reis ve Chaim de Salimia'ninkiler ise 100'den 200'e çıkacaktır. AGS, *E* 1071, fol. 171. Casuslarımızın maaşlarını normal askerlerinkiyle karşılaştırmak haksızlık olur. Görece daha pahalı olan Alman piyadeleri dahi Napoli hazinesinden ayda 4 ¼ ekü yani yılda 52 ekü almaktadırlar. AGS, *E* 1061, fol. 95; Giuseppe Coniglio (ed.), *Il viceregno di Napoli e la lotta tra spagnoli e turchi nel Mediterraneo* (Napoli: Università degli Studi, 1987), II. cilt, 362. Casusların maaşları orta dereceli Habsburg memurlarına yakın gözükmektedir. Örneğin 1564 yılı Napoli bütçesine göre Venedik elçilik sekreteri 220, Sicilya valilik sekreteri Vargas 360, Cenova'daki Habsburg elçisi 806 düka yıllık maaş almaktadır. AGS, *E* 1053, fol. 126 (Ekim 1564); 1046, fol. 209; a.g.e., cilt I, 272, 274, 282.

56 O yılın bütçesinde verilen rakam 1.078.400 olsa da bundan askeri olmayan harcamalar çıktığında geriye kalan miktar 978.000 düka rakamına ulaşılmaktadır. AGS, *E* 1055, fol. 30; a.g.e., II. Cilt, 342-3. Coniglio'nun kitabında bu rakam sanki sadece Ağustos-Eylül ayını kapsarmışcasına gösterilmiş olsa da bu yanlıştır. Verilen rakamlar yıllık rakamlardır.

57 AGS, *E* 1046, fols. 205 ve 206; a.g.e., I. cilt, 183, 185.

58 AGS, *E* 1046, fol. 209; a.g.e., I. cilt, 282. Kadırga başına düşen rakam diğer bütçedekilerle karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Bu da bu 6 kadırganın masrafının bir kısmının o seneki Napoli bütçesinden karşılanmadığı izlenimi vermektedir. Akla en yakın gelen masrafların Sicilya ve Napoli bütçeleri arasında paylaştırılmış olabileceğidir.

ekü)[59] eden 100 kadırganın 40 tanesinden vazgeçmek mümkündür, zira kıyıları korsanlardan korumak için 600 kadırga yetecektir. Bu da yıllık 312.000 ekülük bir tasarruf demektir.[60] Bu yüklü miktarların yanında yüzden fazla gemiden oluşan koskoca bir Osmanlı donanmasını sabote etmek, başarı şansı ne kadar düşük olursa olsun, denemeye değer addedilmiş olmalıdır.

Yapılması gereken bir başka hesap da, bu operasyonların sonucunda Osmanlılar'ın uğrayacağı zarardır. Kadırgaların bir tanesinin yüz binlerce akçeye ya da binlerce dükaya mal olması bir yana, Osmanlılar'ın her yıl denize çıkardığı 100 gemilik bir donanma için gereken asker ve kürekçi sayısı da imparatorluk hazinesi için büyük bir külfet olmaktaydı. İnebahtı Savaşı öncesi bileği bükülemeyen bu muzaffer donanmanın etkisiz hale getirilmesi veya daha da iyisi yok edilmesi, Habsburglar için bir stratejik kazanım olmanın yanı sıra, Osmanlı hazinesi için de ağır bir darbe olacaktı. Ancak, gene de bu komploların Osmanlı deniz gücünün belini bükebileceği tartışmalıdır. Zira eğer bir kaza değil de gerçekten iddia edildiği gibi bir komploysa, çağın en başarılı sabotaj operasyonu olan Venedik Tersanesi'ndeki yangın bile aslında çok da kesin sonuçlar doğurmamıştır. Ayrıca, Osmanlılar'ın donanmalarının büyük bir bölümünü kaybettikleri İnebahtı hezimetinden sonra ivedilikle yeni bir donanma teçhiz edebilmeleri ve hemen ertesi yıl tecrübeli korsan Uluc Ali amiralliğinde bu donanmanın Müttefik Hıristiyan donanmasını oyalayabilmesi, bize Osmanlı savaş makinesinin altyapı, organizasyon ve lojistik alanlarında ne kadar gelişmiş olduğunu göstermektedir.Son olarak bu fırsatçı aracıların Akdeniz'in limanlarında birbirlerine denk gelmeleri, bunların kişisel ilişkiler çevresinde oluşmuş ve işlerinde uzmanlaşmış bir ağ (*network*) vücuda getirdiklerini gösterir. Örneğin Renzo Madrid'de Giustiniani ile karşılaştığında ya da de Acuña Napoli'de Brutti'ye denk geldiğinde aslında bu pek de şaşırtıcı bir şey değildir. Zira bu ajanlar her gün İstanbul, Venedik, Napoli, Messina, Madrid, Cenova, Roma, Ragusa, Korfu ve Sakız gibi yerlerden geçmekte, aynı yolları kullanmakta, aynı şeyleri planlamakta ve aynı kapıları çalmaktadır. Avrupa'nın hemen her arşivinde bu aracıların izine rastlanması boşuna mıdır? Bir gün bilgi satmakta, ertesi gün sabotaj, suikast, rüşveti bir arada harman-

59 Burada bahsedilen *scudo d'oro* dükaya aşağı yukarı eş değerde bir paradır.

60 AGS, *E* 1061, fol. 95; a.g.e., II. cilt, 354-363.

ladıkları bir komployla merkezi hükümetlerin eşiklerini aşındırmakta, en sonunda da esir düşmüş köleleri kurtarmak için aracılık teklif etmektedirler. Bu ağın aslında ne kadar dar olduğu de Acuña'nın yanında getirdiği üç adamdan birinin yolda gezerken eski bir Habsburg casusu olan ancak Napoli'den kaçıp İstanbul'da ihtida eden Esteban adlı bir Rum tarafından tanınmasından belli değil midir?

Tabi gözden kaçırmamamız gereken bir başka ihtimal de aynı anda birden fazla hükümete çalıştığını bildiğimiz bu casusların Osmanlılar'a da çalışıyor olmasıdır. Napoli Kral Vekili şüphelerinde haklı olmalıdır; bunlar onca yıl yakalanmadan nasıl var olmuşlardır? II. Felipe'yi İstanbul'a elçi yollamaya icbar etmek istedikleri zaman Osmanlılar Santa Croce ve de Acuña'yı kullanmamış mıdır? İkilinin Osmanlılarla koordineli bir şekilde II. Felipe'yi oyuna getirmiş olmaları mümkündür. Öyle olmasa ve Osmanlılar de Acuña'nın hakikaten Felipe'nin elçisi olduğuna inanmış olsalar bile, Santa Croce hangi vasıfla çıkıp da de Acuña'yı saraya tanıtmıştır? Bunu yapması için Habsburglar ile ilişkisini açığa çıkarması gerekmez miydi?

Bu cevap bekleyen soruları bir başka makaleye bırakıp kişilerin, haberlerin, fikirlerin, teknolojilerin, sanat eserlerinin, kısacası kültürel, askeri, ticari her türlü metanın bir Kutsal Savaş tarafından ikiye bölünmüş 16. yüzyıl Akdeniz'inde serbest dolaşımını mümkün kılan ağların önemine ve yeni yeni serpilen merkezi bürokrasilerin her geçen gün daha da bir ısrarla kayıt ve kontrol altına almaya çalıştığı gizli diplomasi metotlarının gerek askeri, gerek siyasi tarih açısından taşıdıkları potansiyele işaret etmekle yetinelim.